

Jette Fog: **Med samtalen som utgangspunkt - Det kvalitative forskningsinterview**. Akademisk Forlag, København, 1994.

Anmeldt av: *Oddbjørg Skjær Ulvik*, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.

Jette Fog har gitt et nytt bidrag til kvalitativ metodelitteratur, og til kvalitative forskeres selvforståelse.

Boken er basert på og bærer preg av forfatterens solide erfaring fra forskning og klinisk praksis. Det er også disse to trådene som integreres i de mange nyanserte resonnementene. Det kvalitative forskningsintervjuet betraktes fra den kliniske psykologens ståsted.

Fogs prosjekt er interessant og vesentlig. Bokens tema, slik det presenteres i introduksjonen, er de psykologiske prosessene og de moralske dilemmaene i tilknytning til det kvalitative forskningsintervjuet. Forfatteren peker på at det i metodelitteraturen mangler tematisering av den mellommenneskelige prosessen et forskningsintervju innebærer. Samtalen beskrives som en menneskelig grunnkapasitet, og når den fortrolige samtalen gjøres til forskningsredskap oppstår en rekke spørsmål av såvel vitenskapsteoretisk som moralsk art. Det er ikke gitt at en god forsker er en god intervjuer, og intervjuets kvalitet danner grunnlaget for den vitenskapelige kunnskapsproduksjonen. De psykologiske prosessene hos intervjuer og mellom intervjuer og intervjuperson virker direkte inn på forskerens erkjennelse, hevder Fog. Hun ønsker å vise hvordan allmennmenneskelige kapasiteter kan raffineres og utvikles til profesjonelt verktøy i det kvalitative forskningsintervjuet. Nødvendigheten av moralske vurderinger begrunnes i makt- og avmaktforhold mellom forsker og intervjuperson. Det argumenteres for at moralske spørsmål må sees som en integrert del av hele forskningsprosessen, fra forberedelse og det direkte møtet mellom intervjuer og intervjuperson, til analyse og offentliggjøring.

Boken er langt fra en teknisk håndbok med konkrete handlingsanvisninger. Snarere er den et tilbud om å følge en rekke resonnementer rundt hvert trinn i forskningsprosessen hvor både vitenskapelige og moralske spørsmål inngår. Vi befinner oss i en offentlighet der fortrolighet og intimitet perverteres og endrer betydning gjennom en ny mediekultur. Vi er stadig vitne til at mennesker forledes til en fortrolighet de ikke kan overskue konsekvensene av. Det er derfor gledelig at fortrolighet problematiseres i en forskningssammenheng, og at respekt for den andres grenser vektlegges og gis et konkret innhold. Det legges stor vekt på intervjupersonens subjekt karakter. Jette Fog argumenterer for moralske idealer som er relevante for forskning, terapi og annen profesjonell praksis.

Tre kapitler omhandler samtalen som redskap, og en rekke kjennetegn ved samtalen behandles. Her gjennomgås hva forskeren bør reflektere over, ettersom hun som intervjuer er sitt eget instrument og medprodusent av det empiriske materiale som senere skal analyseres. Det argumenteres for viktigheten av å få kjennskap til egne følelsesmessige forutsetninger, i likhet med de teoretiske forutsetningene. For eksempel oppfordres det til å bli klar over egne uerkjente følelser, i forhold til tema, metode, gruppen intervjupersonen tilhører, og seg selv som forsker. En rekke eksempler viser hvordan en kan gå vill, og hva som kan stå i veien for en autentisk kontakt mellom intervjuer og intervjuperson. Begrepene overføring og motoverføring anvendes i forhold til intervjuet. Det argumenteres for at intervjuerens egne reaksjoner i løpet av intervjuet kan være en informasjonskilde.

Et kritisk blikk på egne forutsetninger er desverre ikke en selvfølgelighet i all vitenskapelig produksjon, og Fog gir gode begrunnelser for nødvendigheten av dette. For å ha fullt utbytte av boken er det en fordel å ha noe erfaring som intervjuer. Idealene for selvransakelse og selvvinnsikt kan forekomme skremmende høye om en forbereder seg til sitt første forskningsintervju. Heldigvis forsikrer forfatteren oss om at det ikke er en forutsetning å gå mange år i analyse for å bli en god intervjuer. At Fog i så stor grad ser feltet fra den kliniske psykologens ståsted kan innsnevre bokens leserkrets.

Videre behandles det som skjer når intervjuet transformeres til tekst. Mens intervjupersonen i intervjusituasjonen er et medsubjekt, vil hun eller han i analysefasen gjennom teksten likevel bli forskerens objekt. Muligheten til dialog er ikke lenger til stede, og Fog skisserer hvilke krav dette stiller til forskeren. Metodekrav som finnes i positivistisk forskningstradisjon diskuteres opp mot metodekrav som kan være relevante i kvalitativ forskning. Diskusjonen rundt begrepene pålitelighet og gyldighet relateres til de psykologiske prosessene ved intervjuet. En interessant vitenskapsteoretisk diskusjon, med relevans utover det kvalitative forskningsintervjuet, omhandler forholdet mellom erkjenner og det erkjente. Splittelsen mellom erkjenner og det erkjente uttrykkes i to posisjoner, som Fog kaller subjektivisme og objektivisme. Objektivisme betegner forestillingen om en objektiv virkelighet som er uavhengig av subjektet som ser, mens subjektivisme betegner et standpunkt som vektlegger individets subjektive og private opplevelse som uavhengig av "den objektive verden". Selv inntar hun en tredje posisjon og gjør til en forutsetning at det er en indre sammenheng mellom subjekt og objekt, mellom erkjenner og det erkjente. Individet og "den andre" beskrives som forbundet ved en "fælles materialitet, en biologisk/kulturell sammenheng," samtidig som de er adskilt gjennom en livshistorisk dimensjon. Denne forutsetningen er sentral gjennom alle bokens diskusjoner, og danner blant annet grunnlaget for utviklingen av et empatibegrep.

Kapitlet om case-historien framhever bruksverdien av denne blant annet for klinisk ferdighetstrening. Her blir det også gitt en rekke nyttige råd om anonymisering og sløring av case-historier. Avslutningskapitlet omhandler moralsk sans, og behandler i en litt annen vinkel temaer som allerede er introdusert tidligere i boken.

Sosialiseringen som terapeut og en klinisk erfaring er en åpenbar kvalifikasjon for forskeren som velger intervjuet som metode. Hvilken teoretisk forankring en har som kliniker vil imidlertid påvirke hva som blir synlig og relevant for forskeren. Dette gjelder hva som oppleves som moralske dilemmaer, men vil også virke inn på hvordan den konkrete kunnskapsinteressen defineres og ha direkte konsekvenser for den kunnskapen forskningsprosessen resulterer i. Intervjuerens teoretiske forforståelse er et tema i boken, hun "ser med de øyne hun har". Det samme vil imidlertid gjøre seg gjeldende for Fogs eget prosjekt. Også når en skal vurdere de psykologiske prosessene i tilknytning til forskningsintervjuet er det mange mulige posisjoner å innta. Jette Fog forstår og beskriver relasjonen mellom forsker og intervjuperson innenfor en psykodynamisk begrepsramme. Denne teoretiske forforståelsen blir langt på vei tatt for gitt og lite problematisert. Fokuseringene av tema og eksemplene som er valgt er preget av denne gitte forforståelsen. Temaene kan være relevante nok også for lesere med en annen teoretisk referanseramme, men leseren må da selv gjøre arbeidet med å sette fokus utfra egen posisjon, og vil kanskje problematisere det samme på en annen måte. Dette kan være vanskeligere for lesere som ikke har en bakgrunn i psykologi.

Eksempelvis problematiseres det ved flere anledninger at forskerens forståelse kan være ulik intervjupersonens forståelse. Det reises spørsmål om hvordan intervjueren kan forholde seg hvis

hun mener at intervjupersonen er "offer for selvbedrag". Dette drøftes både som et moralsk og et vitenskapelig problem. En implisitt forutsetning synes å være at det finnes en sannhet, som ligger bak eller under det som er synlig. Det er da denne sannheten som er av forskningsmessig interesse, og som forskeren må "komme til bunds i". Det vitenskapelige problemet vil se annerledes ut hvis kunnskapsinteressen er en nyansert utforskning av intervjupersonens forståelse, som en av mange mulige forståelser. Det blir da mindre aktuelt å skille mellom "gode" og "dårlige" forståelser, og det blir forskerens oppgave å finne fram til hvilken rasjonalitet forståelsen representerer, sett i forhold til intervjupersonens livsprosjekt.

Det moralske problemet ved at intervjueren ser noe som intervjupersonen ikke ser, vil også fortone seg annerledes. Problemstillingen slik den reises i boken minner om den ibsenske om livsløgnen og hvorvidt det er forsvarlig å ta den fra et gjennomsnittsmenneske. Er det moralsk forsvarlig av intervjueren å konfrontere intervjupersonen med sin egen forståelse, når dette kan oppleves som smerte, kontrakten ikke er terapi og intervjueren ikke har noen mulighet for å følge opp, spørres det.

En åpenbar ulikhet mellom den terapeutiske samtalen og intervjuet er kontrakten, den terapeutiske samtalen har forandring som eksplisitt siktemål. Forandring kan også være et ikke tilsiktet biprodukt av forskningsintervjuet. Den terapeutiske samtalen kan imidlertid, i likhet med forskningsintervjuet, beskrives som en utforskning av meningsstrukturer og sammenhenger, der både terapeut og klient er utforskende aktører. Terapeuten kan tilby nye forståelser eller konstruksjoner, som noen ganger kan tas i bruk av klienten og føre til en annen forståelse. Dette er en forandring ikke fordi den nye forståelsen er "riktigere" eller "dypere", men blant annet fordi den er forskjellig. Hvis intervjupersonen i løpet av intervjuet ser sammenhenger i sitt liv på en annen måte som følge av intervjuerens engasjerte spørsmål, må dette moralsk sett betraktes forskjellig fra en situasjon der intervjueren "avdekker feil" i intervjupersonens forståelse. Begge situasjoner kan medføre smerte for intervjupersonen.

Problematikken reises også i forbindelse med publisering og offentliggjøring. Risikoen for at intervjupersonen kan føle seg krenket av forskerens analytiske forståelse når denne framstår på trykk vil alltid være tilstede. Det er et moralsk ansvar for forskeren å vurdere konsekvensene av sin analytiske forståelse for sine konkrete informanter såvel som for aktørene i feltet generelt. Som moralsk problem må det imidlertid oppleves mer prekært hvis analysen impliserer at intervjupersonens selvforståelse er "feil". Det må være mulig å ivareta intervjupersonens forståelse på en lojal måte uten å reproducere den. Analysen er forskerens hovedbidrag. Den må bidra med ny forståelse på et annet nivå enn den enkeltes beretning, samtidig som den ivaretar intervjupersonenes verdighetsprosjekter. I kvinneforskningen finnes en del eksempler der dette har lyktes.

Ettersom temaene i boken er såpass integrerte i hverandre, vil det lett bli en del gjentakelser. Det kan til tider være vanskelig å følge bokens struktur. Overskrifter på opptil fire nivåer gjør ikke nødvendigvis innholdet mer tilgjengelig. Fogs resonnementer er imidlertid tydelig oppbygget og er lette å følge. Dette gir leseren rom til å produsere sine egne refleksjoner og eventuelt finne andre løsninger. For lesere med en annen faglig identitet enn forfatteren inspirerer boken til å artikulere egne posisjoner, og den burde danne grunnlag for gode diskusjoner. Dette er ikke en bok en stiller seg likegyldig til.